

Criminological Analysis of Forced Marriage in Afghanistan in the Light of Social Structuralism Theory

Hamidreza Danesh nari*
Abolmalek Parsa**

Forced marriage is a marriage that takes place without the genuine consent of one or both parties to the marriage. As one of the significant forms of violence against women. Forced marriage has harmful and long-term consequences for its victims and for society. Despite the criminalization of forced marriage and the provision of criminal protection for the right to freedom of marriage under the Law on the Elimination of Violence against Women within the Afghan criminal justice system, the widespread prevalence of this crime indicates the failure of the punitive approach. Therefore, the present study seeks to provide an etiological explanation of the effect of social structure on forced marriage. This study is qualitative using a thematic analysis approach. Data were collected through semi-structured interviews with six local elders and community leaders in Nijrab County of Afghanistan. Data analysis resulted in the identification of three main categories that explain the concept of the "social structure of forced marriage." These categories included gendered cultural institutions, pressure from social norms, and the economic dependence of girls on their families. The findings indicate a context-dependent relationship between social structure and forced marriage. The definition of unequal social status and standing for women and men through gendered cultural institutions, such as patriarchy, paternalism, the construction of women as helpless, pressure from social norms, girls' economic dependence, and unequal power within the family,

* Corresponding Author: Assistant Professor, Department of Criminal Law and Criminology, Ferdowsi University of Mashhad, Mashhad, Iran.
daneshnari@um.ac.ir
<https://orcid.org/0000-0003-2676-0422>

** Ph.D. Student in Criminal Law and Criminology, Ferdowsi University of Mashhad, Mashhad, Iran.
abolmalekparsa@um.ac.ir
<https://orcid.org/0009-0005-0046-3755>

deprives women and girls of decision-making power and increases the prevalence of forced marriage.

Keywords: Forced marriage, Patriarchy, Afghanistan, Violence against women, Values.

Introduction

Forced marriage is one of the socially harmful issues rooted in both individual factors and social structural factors. As an explicit violation of the fundamental rights of women and girls, forced marriage has far-reaching consequences at the individual, family, and societal levels. This type of marriage is not limited to particular community and occurs in various countries, both traditional and modern. For example, research conducted in Spain has demonstrated the existence of forced marriage in that country (Torres & Carolina Villacampa, 2021: 2). However, the prevalence of forced marriage is higher in multicultural and traditional societies than in modern societies (Moghaddasi & Ameri, 2016: 171).

In Afghan society, particularly in rural areas, ancient traditions that conflict with Islamic principles have resulted in the consent of the parties to a marriage contract being disregarded, and families exercising control over their fate. Despite extensive efforts by domestic and international institutions to improve the status of women, a considerable number of Afghan girls, particularly in rural areas, continue to become victims of forced marriages. In response to the widespread occurrence of forced marriages, the Afghan legislature criminalized forced marriage through the enactment of the Law on the Elimination of Violence against Women in 2009. The purpose of this article is to explain the effect of social structure on forced marriage in Najran, Afghanistan.

Theoretical Foundations

The Concept of Forced Marriage

Forced marriage refers to a marriage in which the marital union is entered without the full and free consent of both parties, often because of some form of unlawful coercion (Askola, 2018: 4). In other words, forced marriage is a marriage that takes place without the consent of one or both parties to the marriage (Torres & Carolina Villacampa,

2021: 1). Coercion may range from physical force to various forms of psychological, financial, and emotional pressure, often exerted by close or extended family members (Askola, 2018: 4).

Social Structure

The idea of social structure derives from the biological metaphor of the organism, first introduced by Herbert Spencer. At that time, the term "structure" in biology referred to what is now called an organ, namely, a set of interconnected tissues that performs a specific function for the organism (Martin & Lee, 2015: 713). Drawing on biology and comparing society to a living organism, Spencer regarded society as a set of interconnected units whose functions give life to society (Delaney, 2021: 81).

The first dimension of social structure consists of collective relations. Social relationships that are divided into distinctive patterns as constituent elements of society. Another dimension of social structure consists of collective manifestations, including opinions, beliefs, values, symbols, and expectations. Although these phenomena are subjective in nature, they are transmitted from one individual to another. Through transmission from one individual to another, these mental phenomena become shared and assume a regulatory and supervisory role in shaping individuals' behavior (Hosseini-Sirat, 2017: 184). Durkheim's perspective on the material and non-material dimensions of reality social structure, namely collective relations and collective manifestations inspired different approaches within structural sociology (Delaney, 2021: 149). On one side of this approach is the idea of institutional structure, which encompasses cultural or normative patterns that determine actors' expectations regarding one another's behavior and organize their relationships. On the other side is the idea of relational structure, according to which social structure encompasses social relations and interactions and functions as a pattern of reciprocal relationships and interdependencies among actors and actions, as well as the positions and statuses they occupy (Lopez & John Scott, 2006: 13).

Methodology

The present study is applied qualitative method. The aim of this research was to examine and explain the effect of social structure on

forced marriage. Data was collected through semi-structured interviews. Given the sensitive nature of the research problem and its relationship to individuals' privacy, as well as victims' reluctance to participate directly in the research, the study population consisted of six local elders and community leaders from Nijrab County. Nijrab is one of the counties of Kapisa Province and is located 90 kilometers northeast of Kabul. The people of Nijrab are ethnically Tajik and Persian speaking. Because of their social status and their direct involvement in resolving conflicts in the county, including family disputes, these individuals possess a sound understanding of the culture, customs, and social structure of the local community.

The data collection instrument was a semi-structured interview designed based on the theoretical framework of the study. The interview questions focused on issues such as the concept of forced marriage, the cultural roots of forced marriage, the role of local traditions and beliefs in forced marriage, the distribution of power within the family, and women's economic dependence. Each interview lasted approximately 30 to 45 minutes and was conducted with the informed consent of the participants.

Results

Qualitative content analysis of the in-depth interviews with local community leaders resulted in the extraction of three main categories organized around the concept of the "social structure of forced marriage." These findings are not merely descriptive; they also support the theoretical foundations of social structure.

The first and most important factor underlying forced marriage in this study is a "gendered perception of women". The interview data indicate that forced marriage is rooted in a gendered perception of women. The findings show that the community leaders' understanding of gender is based on a hierarchy of power. Within this paradigm, a woman is viewed as an individual whose identity is always defined in relation to a "man" (father, brother, or husband). This category can be analyzed through two specific subcategories.

From the perspective of local community leaders, "men possess superior rationality and experience" because of their involvement in affairs outside the home and their participation in social matters. This attribution of greater competence, in customary and moral terms,

legitimizes men's authority to make decisions on behalf of weaker family members (women). In this context, male authority is represented as a form of responsibility.

The construction of "women as weak" is another manifestation of the gendered perception of women and, in contrast to male authority, portrays women as weak. Analysis of the codes extracted from the statements of local community leaders, such as "intellectually deficient" and "vulnerable to emotions," indicates the construction of women as weak within the context of Afghan society. The community leaders believe that, because of women's "intellectual weakness" and "emotional nature," they lack the competence necessary to make the most consequential decision of their lives marriage. Consequently, forced marriage is not represented as an oppressive and coercive act but rather as a "protective measure."

Discussion and Conclusion

This article provides an explanation of the relationship between social structure and forced marriage. Based on previous studies, social structure, as an important variable, has a direct effect on individuals' actions, relationships, and social interactions. Given that marriage constitutes one of the principal arenas of gender relations between women and men, analyzing and examining the relationship between social structure and forced marriage requires the study of the fundamental values and beliefs that define the gendered status and social standing of women and men.

According to the findings of the study, men's cultural and economic hegemony within the social structure contributes to women's victimization. Through the construction of gendered institutions, society, on the one hand, assigns women a lower status and value than men and, on the other hand, gendered institutions define behavioral expectations that forced women to obey men. Based on gender-stereotypical beliefs within the context of social relations and interactions, men perceive themselves as the superior and first-class gender, while women are regarded as the weaker and second-class gender. Viewing women as a symbol of men's honor and social standing reflects a sense of ownership and a hierarchical, top-down perception of women by men.

References

- Afshani, Seyed Alireza, Askari Nodoushan, Abbas, & Fazel Najafabadi, Somayeh (2009) "Reproduction of Gender Roles in Persian Textbooks at the Elementary School Level." *Women in Development and Politics*, 7(1), 87–107. (In Persian)
- Amnesty International (2022) Submission to the UN Committee on the Elimination of Discrimination against Women, 91st Session, 16 June–July 2025.
- Antonoplis, Stephen (2023) *Studying Personality and Social Structure*. Wiley Online Library.
- Askola, Heli (2018) "Responding to Vulnerability? Forced Marriage and the Law." *University of New South Wales Law Journal*, 41(3).
- Bai, Tian (2022) "The Formation and Impact of Female Gender Stereotypes." *Advances in Social Science, Education and Humanities Research*, 664. Proceedings of the 2022 8th International Conference on Humanities and Social Science Research.
- Bakhshipour, Maryam, Aghajani Mersa, Hossein, & Kaldi, Alireza (2017) "Sociological Explanation of Symmetrical and Asymmetrical Power Distribution in the Family and Its Effects on Women's Lifestyle: A Case Study of Married Women in Tehran." *Social Problems of Iran*, 8(2), 209–232. DOI: 10.22059/ijsp.2018.65060. (In Persian)
- Berger, Peter, & Thomas Luckmann (2024) *The Social Construction of Reality: A Treatise in the Sociology of Knowledge*. Translated by Fariborz Majidi. 5th ed. Tehran: Elmi va Farhangi. (In Persian)
- Danesh-Nari, Hamidreza, Maali, Mahdieh, & Nthari Javan, Elnaz (2024) "The Social Structure of Rape." *Excellence in Law Quarterly*, 15(1), 171–200.
DOI: 10.22034/thdad.2021.524874.1705. (In Persian)
- Hosseini-Sirat, Seyed Mostafa (2017) "An Examination of the Concept of Social Structure in the Thought of Social Science Scholars." *Farhang-e Pazhooh Quarterly*, 31, 107–209. (In Persian)
- Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights (2010) *Harmful Customs and Traditions and the Implementation of the Law on the Elimination of Violence against Women in Afghanistan*. United Nations Assistance Mission in Afghanistan, Kabul. (In Persian)
- Schneider, Irene (2010) "Recent Developments in Afghan Family Law." Translated by Zoha Suadkouhifar and Seyed Ali Kazemi. *Dadgostari Legal Journal*, 74(72), 133–149. (In Persian)
- Torres, Núria, & Carolina Villacampa (2021) "Intervention with Victims of Forced Marriage." *Women & Criminal Justice*, 32(3).
DOI: 10.1080/08974454.2021.1875107

- Udayanga, Samitha (2022) Introduction to Sociology, Module 3: Social Structure. Department of Sociology, University of Ruhuna, Sri Lanka.
Email: samitha@soci.ruh.ac.lk
- UN-Habitat (2019) Global Land Tool Network Gender Strategy (2019–2030): Towards Securing Women’s and Girls’ Land and Property Rights. United Nations Human Settlements Programme.

فصلنامه علمی «پژوهش انحرافات و مسائل اجتماعی»

شماره نوزدهم، بهار ۱۴۰۵: ۱۷۰-۱۴۳

تاریخ دریافت: ۱۴۰۴/۱۰/۰۱

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۵/۰۲/۲۳

نوع مقاله: پژوهشی

تحلیل جرم‌شناختی ازدواج اجباری در افغانستان در پرتو نظریه ساختارگرایی اجتماعی

* حمیدرضا دانش‌ناری

** عبدالملک پارسا

چکیده

ازدواج اجباری، ازدواجی است که بدون رضایت واقعی یک یا دو طرف ازدواج واقع شده است. ازدواج اجباری به عنوان یکی از مصادیق مهم خشونت علیه زنان، پیامدهای زیانبار و درازمدت برای قربانیان این جرایم و جامعه در پی دارد. با وجود جرم‌انگاری و حمایت کیفری از حق آزادی بر ازدواج در قانون منع خشونت علیه زنان در نظام حقوق کیفری افغانستان، آمارهای گسترده این جرم بیانگر شکست رویکرد کیفرگراست. از این‌رو پژوهش حاضر درصدد تبیین علت‌شناختی اثر ساختار اجتماعی بر ازدواج اجباری است. این مطالعه از نوع کیفی بوده، با رویکرد تحلیل مضمون انجام شده است. داده‌ها از طریق مصاحبه‌های نیمه‌ساختاریافته با شش نفر از معتمدان و بزرگان محلی شهرستان نجراب جمع‌آوری و با روش تحلیل مضمون تحلیل شد. تحلیل داده‌ها منجر به شناسایی سه مقوله اصلی شد که مفهوم «ساختار اجتماعی ازدواج اجباری» را تبیین می‌کند. این مقوله‌ها شامل نهادهای فرهنگی جنسیتی، فشار هنجارهای

* نویسنده مسئول: استادیار گروه حقوق جزا و جرم‌شناسی، دانشگاه فردوسی مشهد، مشهد، ایران

daneshnari@um.ac.ir

<https://orcid.org/0000-0003-2676-0422>

** دانشجوی دکتری حقوق کیفری و جرم‌شناسی، دانشگاه فردوسی مشهد، مشهد، ایران

abolmalekparsa@um.ac.ir

<https://orcid.org/0009-0005-0046-3755>

اجتماعی و وابستگی اقتصادی دختران به خانواده بود. یافته‌های پژوهش بیانگر ارتباط زمینه‌مند میان ساختار اجتماعی و ازدواج اجباری است. تعریف جایگاه و منزلت اجتماعی نابرابر برای زن و مرد در قالب نهادهای فرهنگی جنسیتی مانند مردسالاری، پدرسالاری، عاجزه، فشار هنجارهای اجتماعی و وابستگی اقتصادی دختران و نابرابری قدرت در خانواده باعث سلب قدرت تصمیم‌گیری از زنان و دختران و افزایش میزان ازدواج اجباری می‌شود.

واژه‌های کلیدی: ازدواج اجباری، مردسالاری، افغانستان، خشونت علیه زنان و ارزش‌ها.

مقدمه

ازدواج اجباری، یکی از مسائل آسیب‌زای اجتماعی است که ریشه در عوامل فردی و ساختاری اجتماعی دارد. ازدواج اجباری به‌مثابه نقض آشکار حقوق بنیادین زنان و دختران، پیامدهای گسترده‌ای در سطوح فردی، خانوادگی و اجتماعی برجای می‌گذارد. این نوع ازدواج منحصر به جوامع خاص نیست و در کشورهای مختلف اعم از سنتی و مدرن به وقوع می‌پیوندد، چنان‌که تحقیقاتی در اسپانیا بیانگر وجود ازدواج اجباری در این کشور است (Torres & Carolina Villacampa, 2021: 2). با این حال نرخ ازدواج اجباری در جوامع چندفرهنگی و سنتی به نسبت جوامع مدرن، بیشتر است (مقدسی و عامری، ۱۳۹۵: ۱۷۱). به گزارش سیگر به نقل از ملل متحد پس از سال ۲۰۲۱ میلادی، ۳۵ درصد دختران در افغانستان پیش از رسیدن به هجده سالگی و ۱۷ درصد پیش از رسیدن به سن پانزده سالگی وادار به ازدواج شده‌اند.

در جامعه افغانستان به‌ویژه در مناطق روستایی، بنا بر سنت‌های کهن و خلاف موازین اسلامی به رضایت طرفین عقد توجه نشده و خانواده بر سرنوشت آنها حاکم است. با وجود تلاش گسترده از سوی نهادهای داخلی و بین‌المللی برای بهبود وضعیت زنان، همچنان میزان قابل توجهی از دختران افغانستانی، به‌ویژه در مناطق روستایی، قربانی ازدواج‌های تحمیلی می‌شوند. قانون‌گذار افغانستان با توجه به کثرت وقوع ازدواج‌های اجباری، با تصویب قانون منع خشونت علیه زنان در سال ۱۳۸۸، ازدواج اجباری را جرم در نظر گرفته است. ماده ۲۶ این قانون چنین بیان می‌دارد: «هرگاه شخص، زنی را که سن قانونی ازدواج را تکمیل نموده، بدون رضایت وی، نامزد یا به عقد نکاح درآورد، حسب احوال به حبس متوسط که از دو سال کمتر نباشد، محکوم، نامزدی و نکاح مطابق احکام قانون فسخ می‌گردد».

قدرت‌یابی دوباره طالبان سبب افزایش نرخ ازدواج اجباری از جمله کودک‌همسری در افغانستان شده است. هرچند آمار دقیق از نرخ ازدواج اجباری در سال‌های اخیر به دست نیامده، وزارت امر به معروف و نهی از منکر طالبان در گزارشی بیان کرد که در سه سال اول حاکمیت این گروه، از بیش از پنج هزار مورد ازدواج اجباری پیشگیری شده است. با این حال در آذر ۱۴۰۰، رهبری طالبان، فرمان ویژه‌ای درباره حقوق زنان

صادر کرد و مخالفت خود را با ازدواج اجباری ابراز داشت. اما فقدان چشم‌انداز تحصیلی و حرفه‌ای برای زنان، نیاز خانواده‌ها به محافظت از دختران در برابر ازدواج با یک عضو طالبان و مهم‌تر از همه عدم دسترسی زنان و دختران به نهادهای عدلی و قضایی به سبب ممنوعیت سفر و گشت‌وگذار زنان بدون محرم شرعی باعث افزایش ازدواج اجباری در افغانستان شده است (Amnesty International, 2022: 56).

ازدواج اجباری به عنوان نمادی از خشونت علیه زنان، بیش از آنکه ناشی از عوامل فردی باشد، ریشه در متغیرهای ساختاری دارد. از نگاه جرم‌شناسان، ساختار اجتماعی به عنوان یک متغیر مهم در تحلیل جرایم و به طور خاص جرایم علیه زنان محسوب می‌شود؛ امری که در تحلیل‌های جرم‌شناسی جریان غالب به عنوان یک متغیر ساده در نظر گرفته می‌شود. جرم‌شناسان ضمن تأکید بر تفاوت میان جنس و جنسیت در مناسبات و روابط جنسیتی، دوگانه‌سازی جنسیتی را محصول ساختار اجتماعی می‌دانند (دانش‌ناری و دیگران، ۱۴۰۳: ۱۷۴).

ساختار اجتماعی عبارت است از مجموعه‌ای از نهادها، روابط و وابستگی‌های متقابل میان عاملان و نیز مقام و جایگاهی که آنها در اختیار دارند. با توجه به مفهوم ساختار اجتماعی، اثرگذاری ساختار اجتماعی بر مناسبات میان افراد از دو جهت قابل توضیح است. از یکسو، ساختار اجتماعی از طریق نهادهای اجتماعی (معرف مقام‌های اجتماعی و انتظارات رفتاری ناظر بر آنها)، روابط و مناسبات اجتماعی افراد را سامان می‌دهد. بدین لحاظ مفاهیمی همچون مردسالاری، پدرسالاری، زنانگی، ضعیفه، عاجزه و... نهادهای فرهنگی جنسیتی در ساختار اجتماعی‌اند که تعیین‌کننده مقام و جایگاه مرد و زن هستند و انتظارات رفتاری مطلوب از این دو را تعریف می‌کنند. مفاهیم موردنظر بر ساخت‌های اجتماعی‌اند که ارتباط مستقیم با تفاوت‌های بیولوژیک میان دو جنس ندارند و ناشی از باورهای کلیشه‌ای در مورد زن و مرد هستند. از سوی دیگر، در کنار الگوهای نهادی اجتماعی، روابط و مناسبات اجتماعی اشخاص ناشی از دسترسی افراد بر منابع مادی است. بدین ترتیب فرودست بودن زنان بیش از آنکه ناشی از تفاوت‌های بیولوژیک میان زن و مرد و باورهای کلیشه‌ای باشد، نشأت گرفته از ساختار اجتماعی نابرابر (دسترسی نابرابر به منابع مادی) است.

به لحاظ تاریخی، ساختار اجتماعی افغانستان مبتنی بر پدرسالاری و هژمونی مردانه، ارزش‌های فرهنگی سنتی و کنترل مردان بر منابع اقتصادی شکل گرفته است. ساختار اجتماعی با سازوکارهای فرهنگی، رابطه عمودی میان زن و مرد را شکل می‌دهد. ارزش‌های سنتی مذهبی- فرهنگی با تأکید بر لزوم اطاعت زنان از مردان، مخالفت با ازدواج تحمیلی را به عنوان نافرمانی، بی‌احترامی و تخطی از ارزش‌های فرهنگی تلقی می‌کند. ارزش‌های فرهنگی این امر، زمینه‌ساز سکوت اجباری، اطاعت تحمیلی و پذیرش ناخواسته ازدواج برای دختران می‌شود. عدم استقلال مالی و وابستگی اقتصادی زنان به مردان، نقش تعیین‌کننده‌ای در تداوم ازدواج اجباری دارد. وابستگی اقتصادی، تضعیف پایگاه اجتماعی زنان را تشدید نموده، چرخه بازتولید ازدواج اجباری را تقویت می‌کند. بنابراین در چنین ساختاری، تصمیم‌گیری درباره ازدواج اغلب در اختیار مردان خانواده قرار دارد و زنان از حق انتخاب همسر محرومند.

پیامدهای ازدواج اجباری محدود به سلب حق انتخاب همسر نمی‌شود، بلکه دامنه وسیعی از آسیب‌های روانی و اجتماعی را در برمی‌گیرد. افسردگی، احساس بی‌ارزشی، خشونت خانگی، بارداری‌های پرخطر به‌ویژه در موارد کودک‌همسری، ترک تحصیل و افزایش تنش و منازعه میان خانواده‌ها از جمله مهم‌ترین پیامدهای این پدیده محسوب می‌شود. این پیامدها نه تنها کیفیت زندگی زنان را به شدت کاهش می‌دهد، بلکه توسعه انسانی و اجتماعی جامعه افغانستان را نیز با چالش جدی مواجه می‌سازد.

بر این اساس، مسئله اصلی پژوهش حاضر آن است که ساختار اجتماعی افغانستان چگونه و از طریق چه سازوکارهایی، زمینه‌ساز شکل‌گیری و تداوم پدیده ازدواج اجباری می‌شود و چه راهکارهایی می‌توان برای کاهش اثرات آن ارائه داد. با عنایت به محدودیت پژوهش در این زمینه، ضرورت پرداختن به این موضوع، در دو بُعد نظری و کاربردی قابل توجیه است. از یکسو، تحلیل‌های علمی درباره ساختار اجتماعی ازدواج اجباری در افغانستان بسیار محدود است و از سوی دیگر، نتایج چنین پژوهشی می‌تواند در اصلاح سیاست‌های کیفری و طراحی رویکردهای جایگزین، نقش مؤثری ایفا کند. شناخت اثر ساختار اجتماعی بر ازدواج اجباری می‌تواند مبنای علمی و تجربی مناسبی برای بازنگری در قوانین کیفری ایران و تحقق عدالت انسانی و جنسیتی فراهم سازد. در این نوشتار،

پس از بیان مبانی نظری، ابتدا مفهوم ازدواج اجباری در نظام تقنینی افغانستان بررسی می‌شود. پس از آن مفهوم ساختار اجتماعی بررسی شده، سپس روش‌شناسی پژوهش و در پایان نیز یافته‌ها و نتیجه‌گیری بیان می‌گردد.

مبانی نظری

مفهوم ازدواج اجباری

ازدواج اجباری به ازدواجی گفته می‌شود که در آن وصلت زناشویی بدون رضایت کامل و آزاد هر دو طرف، اغلب به دلیل نوعی اجبار غیر مجاز، منعقد می‌شود (Askola, 4: 2018). به عبارت دیگر، ازدواج اجباری به ازدواجی گفته می‌شود که بدون رضایت یک یا هر دو طرف ازدواج انجام می‌شود (Torres & Carolina Villacampa, 2021: 1). اجبار می‌تواند از زور فیزیکی تا اشکال مختلف فشارهای روانی، مالی و عاطفی که اغلب اعضای نزدیک یا دور خانواده اعمال می‌کنند، متغیر باشد (Askola, 4: 2018). کوفی عنان، دبیر کل سازمان ملل متحد، در مطالعه سال ۲۰۰۶ خود درباره انواع خشونت علیه زنان، ازدواج اجباری را ازدواجی تعریف کرد که در آن رضایت آزاد و معتبر حداقل یکی از طرفین، مفقود است (WLUM, 2013: 5).

هرچند تعریف مورد توافق بین‌المللی از ازدواج اجباری وجود ندارد، مفهوم ازدواج اجباری، مسئله‌ای مهم در مباحث مرتبط با حق آزادی ازدواج است که در اسناد بین‌المللی متعدد به آن اذعان شده است. در سطح منطقه‌ای و بین‌المللی، حق بر ازدواج با رضایت کامل و آزادانه از جمله حقوق اساسی است که در بعضی از اسناد با تعریف و ممنوع‌انگاری ازدواج اجباری و در مواردی بر لزوم رضایت طرفین عقد تأکید شده است. بر اساس قطعنامه ۱۴۶۸ شورای اروپا (۲۰۰۵)، ازدواج اجباری شامل تمامی ازدواج‌های است که در آن یکی از طرفین عقد به صورت کامل و آزادانه رضایت نداشته باشد (مقدسی و عامری، ۱۳۹۵: ۱۷۲). در سطح بین‌المللی، بند ۲ ماده ۱۶ اعلامیه جهانی حقوق بشر در این مورد چنین صراحت دارد: «عقد ازدواج نمی‌بایست صورت گیرد، مگر با آزادی و رضایت کامل طرفین ازدواج». علاوه بر این بند ۳ ماده ۲۳ میثاق بین‌المللی

حقوق مدنی و سیاسی در این مورد چنین بیان می‌دارد: «هیچ ازدواجی بدون رضایت کامل و آزادانه طرفین آن منعقد نمی‌شود».

هرچند به نظر برخی از نویسندگان، میان ازدواج ترتیب داده شده و ازدواج اجباری تمایز وجود دارد (Seelinger, 2010: 60)، با این حال در مواردی از ازدواج از قبل ترتیب داده شده که یکی از طرفین ازدواج فاقد اهلیت قانونی برای ازدواج باشد -مانند به ازدواج درآوردن کودک-، میان ازدواج از قبل ترتیب داده شده و ازدواج اجباری هم‌پوشانی ایجاد می‌شود؛ زیرا هرچند والدین کودک را وادار به ازدواج نکنند، با توجه به عدم بلوغ جسمی و عقلی و عدم قابلیت تصمیم‌گیری درست، رضایت موردنظر دارای اعتبار نبوده، ازدواج اجباری پنداشته می‌شود.

«بد دادن زنان»، «ازدواج بدل» و «کودک‌همسری» از موارد شایع ازدواج اجباری در افغانستان است که در نقاط مختلف این کشور به‌ویژه مناطق روستایی واقع می‌شود. ازدواج بد یا بد دادن، مفهومی عرفی و به معنی به ازدواج درآوردن زنی از خانواده مرتکب جرم در جرایمی مانند قتل و یا فرار دادن زن به قصد ازدواج، با مردی از خانواده بزه‌دیده یا مقتول است (اشنایدر، ۱۳۸۹: ۱۴۲). روش عملی اجرای این رسم این است که دختری از طرف خانواده متجاوز به خانواده قربانی داده می‌شود تا اختلاف و نزاع بین دو طرف حل شود.

ازدواج بدل، یکی دیگر از انواع ازدواج مرسوم در افغانستان است که در بسیاری از موارد، رضایت طرفین عقد در آن وجود ندارد. ازدواج بدل عبارت از توافق دوجانبه خانواده‌ها مبنی بر تبادل دختران به قصد ازدواج است (دفتر کمیساریای عالی ملل متحد برای حقوق بشر، ۱۳۸۹: ۱۸). از این‌رو نکاح بدل آن است که مرد، زن تحت سرپرستی خود را به عقد و نکاح کسی درآورد؛ به شرط آنکه او نیز زن تحت سرپرستی خود را به عقد او درآورد و در میان آنها، هیچ‌گونه مهریه وجود نداشته باشد (عزیز و دیگران، ۱۳۹۴: ۵۰).

کودک‌همسری نیز نوعی از ازدواج اجباری است که در آن طرفین عقد هرچند به صورت واضح وادار نمی‌گردند، اما حداقل یکی از طرفین ازدواج و به طور اخص دختران، توانایی درک ازدواج و اثرات و پیامدهای آن را ندارند و از این‌رو چنین ازدواجی، اجباری پنداشته می‌شود. بر مبنای تفسیر مشترک کمیته رفع تبعیض علیه زنان و کمیته حقوق

کودک در نوامبر سال ۲۰۱۴، علاوه بر موارد عدم رضایت کامل طرفین ازدواج، مواردی که در آن حداقل یکی از طرفین ازدواج، کمتر از هجده سال سن داشته باشد، بنا بر عدم رشد و امکان ابراز رضایت کامل و آگاهانه برای ازدواج نیز اجباری پنداشته می‌شود (غدیری، ۱۳۹۵: ۱۲۸).

قانون‌گذار افغانستان در مواد ۵۰۵ قانون مدنی درباره لزوم رضایت بدون اکراه و اجبار عاقدان برای انعقاد عقد چنین بیان می‌دارد: «شرط صحت عقد عبارت از رضایت عاقدان بدون اکراه و اجبار است». علاوه بر این، قانون‌گذار افغانستان برای حمایت از حق آزادی بر ازدواج با توجه به عدم درک و توانایی صغار نسبت به ازدواج و مسئولیت‌های ناشی از آن، ازدواج اطفال پایین‌تر از پانزده سال را ذیل بند ۲ ماده ۷۱ منع کرده و چنین بیان می‌دارد: «عقد نکاح صغیر کمتر از پانزده سال به هیچ‌وجه جواز ندارد». علاوه بر این ماده ۸۰ قانون مدنی افغانستان، ازدواج عاقله رشیده را بدون اذن ولی نافذ می‌داند. بر مبنای مواد قانونی یادشده می‌توان بیان داشت که صحت ازدواج منوط به رضایت عاقدان است و در صورت عدم رضایت عاقدان، عقد ازدواج از نظر قانونی صحیح نیست. بدین ترتیب با توجه به مواد ۷۱ و ۵۰۱ قانون مدنی و همچنین با در نظر داشت ماده ۲۶ قانون منع خشونت علیه زنان، ازدواج اجباری، عقدی است که بدون رضایت حداقل یکی از عاقدان منعقد شده باشد.

ساختار اجتماعی

ایده ساختار اجتماعی از استعاره ارگانیسم در زیست‌شناسی می‌آید که نخستین بار هربرت اسپنسر آن را مطرح کرد. در آن زمان، کلمه «ساختار» در زیست‌شناسی به آنچه اکنون ارگان می‌نامند (مجموعه‌ای از بافت‌های پیوسته که عملکردی مشخص برای ارگانیسم به عنوان یک کل انجام می‌دهند) اشاره داشت (Martin & Lee, 2015: 713). اسپنسر با الهام از زیست‌شناسی با مقایسه جامعه به ارگانیسم زنده، جامعه را به عنوان مجموعه‌ای از واحدهای مرتبط به هم دانسته که کارکرد این اجزا به جامعه به عنوان یک کل حیات می‌بخشد (دیلینی، ۱۴۰۰: ۸۱).

نخستین بعد ساخت اجتماعی، روابط جمعی - مناسبات اجتماعی است که به الگوهای متمایز به عنوان اجزای تشکیل‌دهنده جامعه تقسیم می‌شوند. بعد دیگر ساخت

اجتماعی، مظاهر جمعی است که شامل آرا، عقاید، ارزش‌ها، نمادها و انتظاراتی است که ماهیت ذهنی دارند، اما از فردی به فرد دیگر منتقل می‌شوند. این پدیده‌های ذهنی در نتیجه انتقال از فردی به فرد دیگر به صورت مشترک درآمده، نقش تنظیم‌کننده و نظارتی بر رفتار افراد دارند (حسینی‌سیرت، ۱۳۹۶: ۱۸۴). دیدگاه دورکیم درباره ابعاد مادی و غیر مادی واقعیت- ساخت اجتماعی یعنی روابط جمعی و مظاهر جمعی، الهام‌بخش رویکردهای متفاوت در جامعه‌شناسی ساختاری شد (دیلینی، ۱۴۰۰: ۱۴۹). در یک سوی این رویکرد، ایده ساخت نهادی است که در برگیرنده الگوهای فرهنگی یا هنجاری تعیین‌کننده انتظارات عاملان از رفتار یکدیگر و سازمان‌دهنده مناسبات میان آنهاست. در سوی دیگر، ایده ساخت رابطه‌ای است که در این حوزه، ساخت اجتماعی در برگیرنده مناسبات و رابط اجتماعی است و در حکم الگوی رابطه‌های متقابل و وابستگی‌های متقابل میان عاملان و کنش‌ها و نیز مقام و جایگاهی است که در اختیار دارند (لوپز و جان اسکات، ۱۳۸۵: ۱۳).

ایده ساخت نهادی

ریشه‌های ساخت نهادی را می‌توان در اندیشه‌های تالکوت پارسونز یافت (حسینی سیرت، ۱۳۹۶: ۱۸۵). در ایده ساخت نهادی، ساخت اجتماعی عبارت از مجموعه‌ای از نهادهای اجتماعی مرتبط به هم است که هر یک از این نهادها دارای کارکرد مختص به خود هستند. نهاد، عبارت از الگوی پایدار و سازمان‌یافته رفتار اجتماعی است (کوئن، ۱۳۹۵: ۱۴۷). در واقع نهادهای اجتماعی، الگوهای هنجاری‌اند که شیوه‌های مقبول و مطلوب کنش و مناسبات اجتماعی را تعریف می‌کنند. بنیاد و اساس نهادهای اجتماعی، فرهنگ است. به باور برگر و لوکمان، نهادها هنگامی تشکیل می‌شوند که الگوسازی از کنش‌های عادی شده و کنشگر وجود داشته باشد و هر یک از این الگوها، یک نهاد است. الگوهای کنش عادی شده که نهادها را تشکیل می‌دهند، به صورت مشترک در دسترس تمام اعضای گروه اجتماعی مورد بحث قرار دارند (برگر و توماس لوکمان، ۱۴۰۳: ۸۲).

نهادهای اجتماعی از عینیت مجازی یا واقعیت دوگانه برخوردارند؛ هم ذهنی‌اند و هم عینی. نهادهای اجتماعی به عنوان واقعیات ذهنی، نقشه راه هستند که افراد را در جریان کنش‌های متقابل اجتماعی راهنمایی می‌کنند. از طرفی، با توجه به مشترک بودن آنها در

میان افراد باعث می‌شود نهادهای اجتماعی به صورت واقعیت عینی بیرون از ذهن افراد جلوه‌گر شوند. آنها صرفاً موجودهای فیزیکی نیستند، بلکه شامل هنجارها و ارزش‌های سازمان‌دهنده کنش‌ها و مناسبات اجتماعی نیز می‌شوند (Wondmagegn, 2024: 198). نهادها از کنش انسانی ناشی شده، با کنش انسانی حفظ می‌شوند و در عین حال افکار، احساسات و رفتارهای افراد را تنظیم می‌کنند (Antonoplis, 2023: 3).

نهادهای اجتماعی با تعریف مقام‌های اجتماعی و انتظارات مربوط به این مقام‌ها به تنظیم مناسبات و روابط اجتماعی می‌پردازد. مقام‌های اجتماعی، اجزای شبکه وسیعی از مقام و جایگاه‌ها هستند (لوپز و جان اسکات، ۱۳۸۵: ۵۳). تعداد مقام‌های اجتماعی که نهادهای اجتماعی در یک جامعه تعریف می‌کنند، بسیار زیاد و از جامعه‌ای به جامعه دیگر متفاوت است (شارون، ۱۳۸۹: ۸۶). مقام‌های اجتماعی تعریف‌شده در ساختار اجتماعی یا انتسابی و ناشی از ویژگی‌های ذاتی فرد هستند، مانند مقام زن و مرد و یا اکتسابی و ناشی از ویژگی‌هایی هستند که خود فرد بر آنها کنترل دارد (Udayanga, 2022: 5).

از این میان، آنچه به بحث ما ارتباط می‌گیرد، نهادهای جنسیتی است که به تعریف جایگاه و مقام زن و مرد و انتظارات مربوط به این جایگاه‌ها در ساختار اجتماعی می‌پردازند. مردسالاری، پدرسالاری و... از نهادهای جنسیتی‌اند که جایگاه مرد را در بستر مناسبات اجتماعی تعیین می‌کنند.

ایده ساخت رابطه‌ای

در رهیافت رابطه‌ای، ساخت اجتماعی در برگرفته مناسبات و روابط اجتماعی است و در حکم الگوی رابطه‌های متقابل و وابستگی‌های متقابل میان عاملان و کنش‌ها و نیز مقام و جایگاهی است که در اختیار دارند. رهیافت رابطه‌ای به ساخت اجتماعی، نهادی شدن روابط و مناسبات اجتماعی را مفروض نپنداشته و بدون تقلیل روابط و مناسبات اجتماعی به نهادهای اجتماعی و الگوهای هنجاری، رابطه‌ها و مناسبات اجتماعی را حاصل دسترسی و کنترل بر انواع مختلف منابع می‌داند (لوپز و اجان اسکات، ۱۳۸۵: ۷۶).

از این منظر مفاهیم مردسالاری، پدرسالاری، ضعیفه و عاجزه که جلوه نهادی به خود گرفته و تداعی‌کننده جایگاه نابرابر میان زن و مرد هستند، محصول روابط و مناسبات اجتماعی‌اند و روابط و مناسبات اجتماعی، حاصل دسترسی و کنترل بر منابع مادی است.

روش پژوهش

پژوهش حاضر از نظر هدف، کاربردی و از نظر روش، کیفی است. هدف از انجام این تحقیق، بررسی و تبیین اثر ساختار اجتماعی بر ازدواج اجباری است. روش گردآوری داده‌ها مبتنی بر مصاحبه‌های نیمه‌ساختاریافته است. با توجه به ارتباط مسئله پژوهش با حریم خصوصی افراد و تمایل نداشتن قربانیان به مشارکت مستقیم در پژوهش، جامعه مورد مطالعه شامل شش نفر از بزرگان و معتمدان محلی شهرستان نجراب است. نجراب یکی از شهرستان‌های استان «کاپیسا»ست که در ۹۰ کیلومتری شمال‌شرق کابل قرار دارد. مردم نجراب به لحاظ قومی، تاجیک و فارسی‌زبان هستند. افراد موردنظر به واسطه جایگاه اجتماعی و مشارکت مستقیم در حل‌وفصل منازعات شهرستان از جمله منازعات فامیلی، شناخت درست از فرهنگ-عرف و ساختار اجتماعی جامعه محلی دارند.

با توجه به محدودیت‌های دسترسی، از روش نمونه‌گیری هدفمند با معیار حداکثر تنوع استفاده شده و شش نفر از معتمدان محلی که تجربه مشارکت در حل‌وفصل منازعات محلی را داشته‌اند، با ملاک سن، نفوذ اجتماعی، تجربه مستقیم میانجی‌گری و توانایی روایت‌گری انتخاب شدند، به گونه‌ای که اشباع نظری حاصل شد. پس از مصاحبه با نفر پنجم، داده‌های جدیدی استخراج نشد و مصاحبه با نفر ششم برای اطمینان از اشباع نظری انجام شد.

ابزار گردآوری داده‌ها، مصاحبه نیمه‌ساختاریافته بوده که بر اساس چارچوب نظری پژوهش طراحی شد. سؤالات مصاحبه با محورهایی چون مفهوم ازدواج اجباری، ریشه‌های فرهنگی ازدواج اجباری، نقش سنت‌ها و باورهای محلی در ازدواج اجباری، توزیع قدرت در خانواده و وابستگی اقتصادی زنان طراحی شد. هر مصاحبه حدود ۳۰ تا ۴۵ دقیقه طول کشید و با رضایت آگاهانه شرکت‌کنندگان انجام شد.

پژوهشگر با حضور مستمر در میدان پژوهش و تعامل طولانی‌مدت با مشارکت‌کنندگان، زمینه دستیابی به داده‌های عمیق‌تر و معتبرتر را فراهم ساخت. همچنین برای اطمینان از صحت تفاسیر، نتایج اولیه با برخی از متخصصان حقوق کیفری در میان گذاشته شد. توصیفات غنی و دقیق از زمینه‌های مصاحبه ارائه شد تا نتایج برای

موقعیت‌های مشابه قابل درک باشد. پژوهشگران تلاش کردند تا پیش‌فرض‌های شخصی خود را به حالت تعلیق درآورده، صرفاً صدای مصاحبه‌شونده‌ها باشند. برای رعایت اصول اخلاق پژوهش، کلیه مصاحبه‌ها با رضایت آگاهانه شرکت‌کنندگان انجام شد. هویت مصاحبه‌شوندگان محرمانه نگه داشته شد و در گزارش نهایی، هیچ نام یا مشخصات فردی ذکر نشد.

یافته‌ها و تحلیل داده‌ها

تحلیل محتوای کیفی مصاحبه‌های عمیق با معتمدان محلی، به استخراج سه مقوله اصلی منجر شد که حول مفهوم «ساختار اجتماعی ازدواج اجباری» سازمان‌دهی شد. این یافته‌ها، نه تنها صرفاً توصیفی، بلکه مؤید مبانی نظری ساختار اجتماعی هستند.

جدول ۱- ویژگی‌های معتمدان محلی

کد	سن	جنس	شغل	تحصیلات	منطقه
۱	۳۵	مرد	معلم	کارشناسی	نجراب
۲	۴۰	مرد	مدیر	کارشناسی	نجراب
۳	۳۸	مرد	معلم	کارشناسی	نجراب
۴	۵۵	مرد	عضو شورای روستا	دیپلم	نجراب
۵	۴۲	مرد	معلم	کارشناسی	نجراب
۶	۶۰	مرد	عضو شورای روستا	گواهی متوسطه اول	نجراب

نگاه جنسیت‌زده به زن

نخستین و اصلی‌ترین عامل ازدواج اجباری در این پژوهش، نگاه جنسیت‌زده به زن است. داده‌های حاصل از مصاحبه‌ها نشان می‌دهد که ازدواج اجباری، ریشه در نگاه جنسیت‌زده به زنان دارد. یافته‌ها نشان می‌دهد که نگاه معتمدان به مقوله جنسیت، بر پایه سلسله‌مراتب قدرت استوار است. در این پارادایم، زن موجودی است که هویت او همواره در نسبت با یک «مرد» (پدر، برادر یا شوهر) تعریف می‌شود. مقوله موردنظر در دو مقوله فرعی دقیق قابل تحلیل است.

هژمونی مردانه

در نگاه معتمدان محلی، مردان به سبب درگیری با امور بیرون از منزل و مشارکت

در مسائل اجتماعی، واجد عقلانیت و تجربه برتر هستند. این توانمندی‌انگاری به لحاظ عرفی و اخلاقی، مشروعیت‌دهنده صلاحیت تصمیم‌گیری برای اعضای ضعیف خانواده (زنان) است. در اینجا اقتدار مردانه به‌مثابه مسئولیت‌بازنمایی می‌شود. تحلیل کدهای مستخرج از اظهارات معتمدان محلی (مانند: «برتری و توانمندی عقلی مردان» و «توانمندی جسمی و برتری فیزیکی مرد») نشان‌دهنده مردسالاری نهادی در بافت جامعه افغانستان است. مصاحبه‌شونده شماره ۴ در این مورد چنین اظهار داشت:

«مطابق عرف و عادات جامعه، مردان نسبت به زنان به لحاظ عقلی برترند و زنان باید از آنها پیروی کنند».

این یافته نشان می‌دهد که معتمدان، قدرت تصمیم‌گیری مرد را یک «حق ناشی از برتری عقلی و آگاهی مردان» می‌دانند. در این منطق، اراده مرد نه یک تحکم، بلکه یک «تدبیر مدیریتی» است. این برتری‌انگاری باعث می‌شود که نادیده گرفتن رضایت دختر، به عنوان یک عمل «خردمندانه» توجیه شود؛ زیرا اعتقاد بر این است که عقل مردانه همواره بر احساسات زنانه غلبه دارد و خیریهایی را بهتر تشخیص می‌دهد. نهادهای جنسیتی که تداعی‌کننده منزلت و انتظارات رفتاری متفاوت برای زن و مرد هستند، ریشه در باورهای کلیشه‌ای دارند. نهادهای یادشده، جایگاه و ارزش نابرابر برای زن و مرد قائل شده و زنان را به‌مثابه ابژه یا کالا در تملک مردان قرار می‌دهند. نهادهای جنسیتی یادشده در واقع منطق سیاسی و اجتماعی توجیه‌کننده ساختار سلسله‌مراتبی در جامعه‌اند. این منطق، مرد و زن را به این باور می‌رساند که وضعیت درجه دومی زنان، طبیعی و درست است.

باورهای موردنظر در افغانستان و به صورت اخص جامعه مورد مطالعه، به ایجاد تمایز، ارزش‌گذاری و مجموعه‌ای از باید‌ها و نبایدهای رفتاری برای زن و مرد منتهی می‌شود. این هنجارها منتهی به شکل‌گیری رابطه عمودی قدرت میان زن و مرد شده که در یک‌سو، مرد به عنوان موجود قوی، عاقل و برتر به عنوان حاکم و سرپرست خانواده بر صدر نشسته و در سوی دیگر، زن به عنوان موجود ضعیف، احساسی، نیازمند مراقبت و حامی که صلاحیت تصمیم‌گیری در امور زندگی را ندارد، در قاعده قرار می‌گیرد.

ضعیف‌انگاری زنان

ضعیف‌انگاری زنان، جلوه دیگر از نگاه جنسیت‌زده به زن است که در نقطه مقابل اقتدار مردانه، تصویری ضعیف از زن ارائه می‌کند. تحلیل کدهای مستخرج از اظهارات معتمدان محلی، مانند «ناقص عقل» و «آسیب‌پذیر در برابر احساسات» نشان‌دهنده ضعیف‌انگاری زنان در بافت جامعه افغانستان است. معتمدان معتقدند که زن به دلیل «ضعف عقلی» و «احساسی بودن»، فاقد صلاحیت لازم برای اتخاذ سرنوشت‌سازترین تصمیم زندگی خود (ازدواج) است. از این‌رو ازدواج اجباری نه به عنوان یک عمل ظالمانه و قهرآمیز، بلکه به عنوان یک «اقدام حفاظتی» بازنمایی می‌شود. مصاحبه‌شونده شماره ۶ در این باره چنین اظهار داشت:

«زنان به لحاظ عقلی نسبت به مردان ضعیفند و توانایی تشخیص مصلحت خود را ندارند. لذا باید در امورات مهم زندگی خود تابع تصمیم و نظر مردان باشد».

یافته موردنظر، پرده از یک «مردسالاری حمایتی» برمی‌دارد. معتمدان با برچسب زدن «ضعف عقلی» به زن، عملاً صلاحیت تصمیم‌گیری را از او سلب می‌کنند. در این ساختار، «اجبار» به عنوان یک «حمایت دلسوزانه» بازنمایی می‌شود. این نگاه جنسیت‌زده، بن‌بستی اخلاقی برای زن ایجاد می‌کند؛ زیرا هرگونه تلاش او برای استقلال، به عنوان «نادانی» یا «بی‌آبرویی» تعبیر شده و مداخلهٔ قیم‌مآبانهٔ مردان را به عنوان یک وظیفهٔ اخلاقی و عرفی مشروعیت می‌بخشد. مصاحبه‌کننده شماره ۲ در این باره چنین اظهار داشت:

«دختران و زنان، احساسی رفتار کرده و با سخنان عاطفی فریب می‌خورند. دختران به سبب احساسی بودن که به نداشتن تجربه لازم برمی‌گرده، زندگی خود را خراب می‌کنند».

این روایت بیانگر وجود رابطه میان جنسیت، احساسات با ناتوانی در تحلیل منطقی و تصمیم‌گیری در نگاه معتمدان محلی است. از نظر آنان، دختران به دلیل محصور بودن در فضای خانگی و دوری از تعاملات پیچیدهٔ اجتماعی، دچار «فقر تجربه» هستند. این بی‌تجربگی در کنار آنچه معتمدان، «ذات احساسی زن» می‌نامند، باعث می‌شود که ارادهٔ

دختر به عنوان یک اراده «غیر عقلانی» و «نامعتبر» شناسایی شود. در واقع معتمدان با برچسب زدن «احساسی» به دختران، فرآیند ازدواج اجباری را از یک «اجبار فیزیکی» به یک حمایت دلسوزانه تغییر می‌دهند. در این منطق، پدر یا مرد خانواده با اعمال قدرت، در حقیقت نقش «عقل مکمل» را برای دختر ایفا می‌کند. این نوع نگاه، هرگونه مخالفت دختر را به عنوان نشانه‌ای از «کم‌تجربگی» او تفسیر کرده، در نتیجه نادیده گرفتن آن را از نظر اخلاقی موجه می‌سازد.

باورهای فرهنگی به عنوان نبض تفکر جامعه نسبت به زنان و مردان و نقش مربوط به آنها، در فرایند جامعه‌پذیری در نهادهای اجتماعی خانواده و آموزش توسط افراد فراگرفته شده و هویت جنسی آنها را شکل می‌دهد (مقدم، ۱۳۹۷: ۹۳). به عبارت دیگر، کلیشه‌های جنسیتی به عنوان منطق اجتماعی مردسالاری را نهادهای اجتماعی مانند خانواده و نهاد آموزش تولید و بازتولید می‌کنند.

خانواده، نخستین نهاد اجتماعی است که فرد با آن مواجه می‌شود. فرد در نهاد خانواده با ادراک مفاهیم و نقش‌های جنسیتی زن و مرد، هویت جنسی می‌یابد (Baral, 2023: 70). محیط فیزیکی که والدین برای کودک فراهم می‌کنند، در شکل‌گیری هویت جنسی افراد نقش دارد. از لباس متفاوت زن و مرد تا هم‌بازی و اسباب‌بازی دخترانه-پسرانه، از نقش‌های متفاوت پدر و مادر تا رفتارهای متفاوت این دو با کودک، همه و همه در درک و شکل‌گیری هویت جنسی نقش دارند (Bai, 2022: 177).

در محیط خانواده در جامعه افغانستان، ارزش‌گذاری نابرابر میان پسر و دختر، محدودیت در آزادی رفت و آمد دختران، تربیت مبتنی بر کنترل و انقیاد برای دختران از مهم‌ترین مؤلفه‌های اثرگذار در شکل‌گیری هویت جنسی کودکان است. در کنار خانواده، نهاد آموزش نیز در نهادینه شدن جایگاه و موقعیت مردان و زنان و جامعه‌پذیری جنسیتی، نقش مهم دارند (گروسی، ۱۳۹۵: ۱۸۹). افراد در نهادهای آموزشی، مجموعه‌ای از انتظارات رفتاری متناسب با هر یک از دو جنس را به عنوان رفتارهای هنجارمند می‌آموزند. رابطه میان نهاد آموزش و جامعه‌پذیری جنسیتی افراد در جامعه افغانستان با دو تبیین قابل توضیح است. تبیین نخست این است که مردانه بودن نهاد آموزش در افغانستان و به طور اخص در مناطق روستایی، تبیین‌کننده مناسبات

جنسیتی و انتظارات رفتاری از دو جنس است. اطفال با قرار گرفتن در محیط مردانه، چنین نتیجه می‌گیرند که فعالیت‌های اجتماعی و بیرون از نهاد خانواده بر عهده مردان و فعالیت‌های خانگی بر عهده زنان است. دوم اینکه کتاب‌ها و مطالب درسی در کنار انتقال اطلاعات به کودکان، الگوهای مطلوب، نقش‌ها و انتظارات رفتاری جنسیتی را به کودکان آموزش می‌دهند. به عبارت دیگر، نهاد آموزش از طریق محتوای کتاب درسی بر جامعه‌پذیری جنسی افراد اثر می‌گذارد (افشانی و دیگران، ۱۳۸۸: ۸۹).

افراد در فرایند جامعه‌پذیری، ارزش‌ها و هنجارهای یادشده را درونی کرده، این ارزش‌ها در وجود آنها به عنوان احساسات اخلاقی نهادینه می‌شود. هم‌نوایی افراد با ارزش‌های موردنظر به خاطر احساس تکلیف اخلاقی نسبت به ارزش‌های فوق است. یادگیری و درونی‌سازی کلیشه‌های جنسیتی که تداعی‌کننده هژمونی مردانه و نگاه ابژه‌انگارانه به زن است، به سلطه جنسی مردانه ماهیت ناشناخته و دل‌بخواخانه می‌دهد. به اعتقاد بوردیو، این خشونت نمادین به طور غیر مستقیم و با سازوکارهای فرهنگی، موقعیت جنس در رأس قدرت را تحکیم می‌بخشد. زنان با درونی کردن باورهای کلیشه‌ای در سلطه مردان بر خود همدستی و مشارکت می‌کنند (بوردیو، ۱۴۰۴: ۹).

فشار هنجارهای اجتماعی

در ساختار سنتی جامعه افغانستان، ازدواج اجباری صرفاً یک تصمیم شخصی و حتی خانوادگی نیست، بلکه یک «ضرورت ساختاری» برای تأمین و حفظ صلح و ثبات در جامعه محلی تلقی می‌شود. یافته‌های حاصل از مصاحبه با معتمدان نشان می‌دهد که اراده فردی دختر در مقابل فشار هنجارهای جمعی، کارکرد خود را از دست می‌دهد. تحلیل یافته‌های پژوهش نشان می‌دهد که مقوله محوری «فشار هنجارهای اجتماعی» محصول تلاقی دو نیروی الزام‌آور در ساختار اجتماعی جامعه افغانستان است که اراده شخصی و حتی تصمیم‌های خانواده دختر را تحت تأثیر قرار می‌دهد. بنابراین این مقوله ذیل دو زیرمقوله «نکاح بد؛ مکانیسم احیای حیثیت اجتماعی» و «هراس از قضاوت اجتماعی؛ فشار افکار عمومی» قابل تحلیل است.

نکاح بد؛ مکانیسم احیای حیثیت اجتماعی

یافته‌های پژوهش نشان می‌دهد که نکاح بد به‌مثابه مکانیسم احیای حیثیت

اجتماعی ناشی از فشار هنجارهای اجتماعی بر افراد و خانواده‌هاست. تحلیل یافته‌ها نشان می‌دهد که در نگاه متعمدان محلی، زن نه به‌مثابه یک فرد مستقل و با اراده آزاد، بلکه به عنوان ناموس و نماد حیثیت و شرف مرد پنداشته می‌شود. در این نگاه، فرار کردن زن به قصد ازدواج و با رضایت کامل، تعدی به حیثیت اجتماعی خانواده و مرد است. مسئول دانستن مرد به اتهام تعدی به حیثیت و اعتبار خانواده زن، آن هم در جایی که زن شریک این اقدام است، ناشی از هنجارهای اجتماعی و نهادهای جنسیتی است که از زن، هویت‌زدایی کرده و زن را نماد حیثیت، شرف و اعتبار مردان بازنمایی می‌کنند. فرهنگ بد دادن در افغانستان، ره‌آورد نهادهای جنسیتی مردسالاری و ضعیف‌انگاری و هویت‌زدایی از زن است (صدر، ۱۴۰۱: ۳۵۵). مصاحبه‌شونده شماره ۵ در این باره چنین اظهار داشت:

«مردان، فرار دادن دختر یا خواهر خود را حتی با وجود رضایت او، تعدی به

ناموس و شرف خود می‌دانند».

این هژمونی مردانه در قالب هنجارهای اجتماعی است که زنان را بخشی از ملکیت و سرمایه اجتماعی مردان می‌داند. خدشه‌دار شدن ناموس مرد به سبب فرار دختر بالغ با رضایت کامل به قصد ازدواج بیانگر هنجارهای اجتماعی حاکم در مناسبات اجتماعی است که از زنان، هویت‌زدایی می‌کند و نگاه مالکانه به زن را نشان می‌دهد. از این‌رو زن نه به عنوان فرد مستقل، بلکه به‌مثابه نماد غیرت، شرف و آبروی مردان و خانواده دیده می‌شود. با زدوده شدن هویت فردی، زن دیگر نه به عنوان یک انسان صاحب‌حق، بلکه به عنوان بخشی از دارایی‌ها و متعلقات معنوی مرد و خانواده بازتعریف می‌شود. این شیء‌انگاری، بستری را فراهم می‌سازد تا زن در جایگاه یک «سرمایه نمادین» قرار گیرد؛ سرمایه‌ای که اتخاذ تصمیم درباره آن از صلاحیت مردان است. از این منظر، هرگونه صدمه به این سرمایه یا به‌کارگیری آن در معاملات عرفی، نه بر مبنای خواست و اراده فردی زن، بلکه بر اساس ضرورت‌های حیثیتی مردان تنظیم می‌شود.

این هویت‌زدایی و تبدیل شدن زن به سرمایه نمادین مردان، راه را برای درک منطق حاکم بر گویه دوم هموار می‌سازد؛ جایی که از این دارایی نمادین، به‌مثابه ابزاری

برای جبران خسارت‌های اجتماعی و احیای حیثیت جریحه‌دارشده خانواده دیگر استفاده می‌شود. مصاحبه‌شونده شماره ۳ در این باره چنین اظهار داشت:

«فرار دادن دختر به قصد ازدواج حتی با رضایت او، باعث آبروریزی خانواده دختر می‌شود و تعدی به ناموس و شرف مرد اون خانواده است و برای احیای آبرو و شرف خانواده دختر باید دختری از خانواده پسر به مردی از خانواده دختر به نکاح داده شود».

این گویه نشان می‌دهد که در نکاح بد، ازدواج برای تحقق اهداف متعارف، خود مانند تشکیل خانواده منعقد نشده و کارکرد پیونددهنده ندارد. بلکه به یک فرایند قضایی و عرفی تبدیل می‌گردد که در این فرایند، شرف و حیثیت اجتماعی خانواده دختر که با فرار دادن وی مخدوش شده، صرفاً از راه مبادله زن با زن یا دختر با دختر احیا می‌شود. فرایندی که در آن با دادن زن به عنوان وجه‌المصالحه، احیای حیثیت و شرف شده و صلح برقرار می‌شود.

هراس از قضاوت اجتماعی؛ فشار افکار عمومی

هراس از قضاوت اجتماعی بر واداشتن افراد به ازدواج اجباری، یافته‌های مهم این پژوهش را شکل می‌دهند و مبین ریشه‌های ساختاری اجتماعی ازدواج اجباری است. ترس از قضاوت اجتماعی، یکی از ابزار مؤثر کنترل اجتماعی در جوامع سنتی از جمله افغانستان است که بر روان و آزادی انتخاب افراد، اثر گذاشته، باعث شکل‌گیری ازدواج اجباری می‌شود. هراس از قضاوت اجتماعی، دختر و خانواده او را وادار به پذیرش و اجبار به ازدواج ناخواسته می‌کند.

تحلیل یافته‌های حاصل از مصاحبه‌ها نشان می‌دهد که ازدواج اجباری بیش از آنکه ریشه در متغیرهای فردی داشته باشد، نتیجه فشار ارزش‌ها و هنجارهای اجتماعی سنتی بر افراد و خانواده‌هاست. هرچند این فشارها اغلب پنهان و نامرئی‌اند، فرد را وادار به پذیرش ازدواج اجباری کرده، مجال مخالفت را از وی می‌گیرند. مصاحبه‌شونده شماره ۱ در این باره چنین اظهار داشت:

«مردم به دختری ازدواج‌نکرده، دختر خانه‌مانده یا دختر مشکل‌دار

می‌گویند».

گویه موردنظر نشان می‌دهد که القاب و برچسب‌های این‌چنینی، فشار روانی شدید بر دختر وارد کرده تا صرفاً برای گریز از قضاوت جامعه، تن به ازدواج اجباری دهد. قضاوت اجتماعی با برچسب‌های موردنظر نه تنها خود فرد را مورد هجمه قرار داده، بلکه جایگاه و حیثیت خانواده دختر را زیر سؤال می‌برد. در همین خصوص مصاحبه‌شونده شماره ۶ چنین اظهار داشت:

«دختر خوب، با رسیدن به سن بلوغ ازدواج می‌کند؛ دختری که به سن بلوغ رسیده و ازدواج نکرده، از سوی افراد جامعه خانه‌مانده و مشکل‌دار خطاب می‌شود و این امر حتی خانواده را وادار به شوهر دادن دخترشان برخلاف میل باطنی‌شان می‌کند».

مصاحبه‌شونده شماره ۴ در این باره اظهار داشت:

«مردم ازدواج نکردن دختر را به معنی داشتن عیب و ایراد خاص و ارتباط نامشروع با شخص دیگر تعبیر می‌کنند».

ترس از حرف و سرزنش مردم و حفظ وجهه اجتماعی، خانواده‌ها را به تبعیت از الگوهای غالب وادار می‌کند.

این اظهارات به خوبی نشان می‌دهد که فشارهای ناشی از برچسب‌ها و قضاوت دیگران، شخص و خانواده را مجبور به پذیرش ازدواج می‌کند. هنجارهای اجتماعی، ازدواج را به مثابه امر مطلوب و ضامن خوشبختی دختر و برعکس، ازدواج نکردن و نشستن در خانه را نشانه‌ای از ناتوانی و مشکل داشتن به فرد القا می‌کند. ارزش اجتماعی زن در این جامعه هنوز با ازدواج و تشکیل خانواده گره خورده و این امر باعث می‌شود که فرد از ترس عقب ماندن از دیگران و قضاوت‌های اجتماعی، تن به ازدواج دهد. در بسیاری از موارد، افراد با ازدواج نکردن دختر، عفت و پاکدامنی وی را زیر سؤال می‌برند و درباره او دست به قضاوت‌های نابجا می‌زنند. این امر، دختر و خانواده او را تحت فشار قرار می‌دهد تا دخترشان را به ازدواج وادارند.

یافته‌های این قسمت، مؤید تحلیل‌های مرتبط با ایده ساخت‌نهادی است. همان‌طور که در ایده ساخت‌نهادی بیان شد، نهادهای اجتماعی، الگوهای هنجاری‌اند که شیوه‌های مقبول و مطلوب کنش و مناسبات اجتماعی را تعریف می‌کنند. این هنجارهای اجتماعی

است که ازدواج را به مثابه امر طبیعی، ضروری و کنش اجتماعی مطلوب می‌دانند. هنجارهای اجتماعی، فرد را در دو راهی انتخاب ازدواج برخلاف میل و اراده واقعی و تحمل قضاوت‌های اجتماعی قرار داده، فرد برای فرار از قضاوت جامعه، ناگزیر از پذیرش ازدواج اجباری می‌شود.

وابستگی اقتصادی دختران به خانواده

وابستگی اقتصادی دختران به خانواده به مثابه بنیادی‌ترین عامل ازدواج اجباری، یکی دیگر از یافته‌های این پژوهش است. در ادبیات جامعه‌شناختی و مطالعات زنان، استقلال مالی صرفاً یک شاخص اقتصادی نیست، بلکه زیربنای حق بر تصمیم‌گیری است. وقتی ساختارهای سنتی و حقوقی، دسترسی زنان و دختران را به منابع مالی از طریق محرومیت از میراث و انسداد فرصت‌های شغلی محدود می‌کنند، خانواده نه صرفاً یک نهاد حمایتی، بلکه تنها تأمین‌کننده انحصاری است که صلاحیت تصمیم‌گیری و قدرت چانه‌زنی زنان را به حداقل می‌رساند. تحلیل یافته‌های پژوهش نشان می‌دهد که مقوله محوری «وابستگی اقتصادی دختران به خانواده» از دو مسیر مجزا و در عین حال هم‌گرا، زمینه‌ساز شکل‌گیری ازدواج اجباری می‌شود.

محرومیت از میراث

نخستین عاملی که سد راه استقلال اقتصادی دختران و زنان می‌شود، محرومیت از سهم الارث و دارایی خانوادگی است. در جامعه سنتی افغانستان، ارث تنها منبع انباشت سرمایه برای زنان و دختران محسوب می‌شود. وقتی دختر از حق مالکیت بر زمین، مسکن و سرمایه پدری محروم گردیده و یا سهم‌الارث آن، کفایت تأمین مخارج زندگی وی را نمی‌کند، عملاً حق داشتن پناهگاه مستقل را از دست می‌دهد.

احقاق ارث برای زنان به سبب قبح‌انگاری درخواست ارث توسط زنان در فرهنگ و عرف جامعه، دشوار است. یافته‌های پژوهش نشان می‌دهد که در جامعه مورد مطالعه، قبح‌انگاری اخذ میراث توسط فرزندان دختر به حدی شدید است که جامعه به زنی که حق ارث خود را بطلبد و مردی که از حق ارث زنش استفاده می‌کند، به دیده تحقیر می‌نگرد. مصاحبه‌شونده شماره ۴ در این خصوص اظهار داشت:

«زنان از گرفتن حق‌الارث خود امتناع کرده و حقشان را به برادران خود

می‌بخشند».

گویه موردنظر نشان می‌دهد که دختران برای حفظ پیوند عاطفی با برادر، از گرفتن سهم الارث خودداری کرده، تا در صورت بروز مشکل در زندگی زناشویی مانند طلاق یا وفات همسر، امکان بازگشت به خانه پدری و حمایت برادران را داشته باشند. امتناع از گرفتن سهم الارث توسط دختران باعث انباشت ثروت و دارایی خانوادگی در دست فرزندان ذکور شده، شکاف طبقاتی جنسیتی را در جامعه تشدید می‌کند. علاوه بر این مردان استفاده از حق ارث زن را امر مذموم و ناپسند می‌دانند. مصاحبه‌کننده شماره ۱ در این باره چنین اظهار داشت:

«مردان، استفاده از حق ارث همسر خود را خلاف غیرت و مردانگی خود می‌دانند».

یافته موردنظر، مؤید پیچیده‌ترین گره فرهنگی در بحث استقلال مالی زنان است: در تقابل قرار دادن «استقلال مالی زن با غیرت و اعتبار مرد». هرچند این گزاره، ننگین بودن استفاده از ارث همسر توسط مرد، در ظاهر فراهم‌کننده منبع تأمین مخارج زندگی برای زن است، زیرا در دیدگاه موردنظر، مردانگی در قالب نان‌آوری بازنمایی می‌شود، اما در باطن، مهم‌ترین عامل بازتولید وابستگی اقتصادی زن است و محرومیت زنان از میراث دسترسی زنان به زمین را به عنوان مهم‌ترین منبع اقتصادی محدود می‌سازد. زمین اغلب به عنوان منبعی از نفوذ و اعتبار و فراتر از یک دارایی اقتصادی در نظر گرفته می‌شود. در جامعه روستایی که زمین به مثابه مهم‌ترین منبع درآمد است، نابرابری جنسیتی در دسترسی به زمین، عامل مهم نابرابری اقتصادی مبتنی بر جنسیت می‌شود. محرومیت زنان و دختران از مالکیت زمین و در نتیجه تضعیف اقتصادی دختران، به رانده شدن آنها از زمینه‌های مختلف تصمیم‌گیری از جمله تصمیم‌های ناظر بر امور خانواده می‌شود (UN-Habitat, 2019: 2).

تصمیم‌گیری درباره ازدواج زنان، یکی از این زمینه‌هاست که دختران در آن نقش چندانی ندارند و اکثراً برخلاف رضایت آنها اتخاذ می‌شود. معتمدان محلی معتقد بودند که وابستگی اقتصادی دختران به خانواده و ناتوانی آنها از تأمین نیازهای زندگی، مجال مخالفت با ازدواج اجباری را از آنها می‌گیرد. از این رو در شرایطی که دختران به منابع اقتصادی مستقل دسترسی ندارند، قدرت تصمیم‌گیری آنان به شدت محدود شده، اختیار

انتخاب همسر عملاً به خانواده منتقل می‌شود.

محرومیت از فرصت شغلی و مالکیت دارایی

تحلیل کدهای مستخرج از اظهارات بزرگان و معتمدان محلی بیانگر رابطه میان انسداد فرصت شغلی و عدم کنترل و مالکیت دختران بر منابع اقتصادی خانواده، با ازدواج اجباری است. وابستگی زنان به مردان و کنترل مردان بر منابع اقتصادی باعث تضعیف پایگاه اجتماعی و کاهش میزان مشارکت زنان در تصمیم‌های مرتبط با زندگی آنها در خانواده می‌شود. زنان و دختران از اشتغال به فعالیت‌های اقتصادی‌ای که درآمد مالی برای آنها باشد، محرومند و در صورت اقدام با مخالفت مردان مواجه می‌شوند. مصاحبه‌شونده شماره ۱ در این باره اظهار داشت:

«خانواده‌ها تحت تأثیر ارزش‌های فرهنگی و مذهبی، اجازه اشتغال به

فعالیت‌های مالی و اقتصادی در ادارات دولتی و مؤسسات خصوصی را به

دخترانشان نمی‌دهند».

این یافته نشان می‌دهد که بازنمایی جایگاه مرد به مثابه تأمین‌کننده نیازهای زن و دختر در قالب ارزش‌های فرهنگی و مذهبی، دسترسی دختران و زنان به فرصت‌های شغلی را محدود می‌کند؛ زیرا ارزش‌های فرهنگی که مسئولیت تأمین نیازهای زندگی زن را به عهده مرد گذاشته، طبیعتاً کار کردن زن در بیرون از منزل را منع می‌کند. دسترسی نداشتن زنان به کارهای درآمدزا منتهی به عدم کنترل و دسترسی آزاد زنان به منابع مالی خانواده می‌شود. عدم دسترسی و مالکیت زنان بر منابع مالی و اقتصادی به دلیل عدم مشارکت مطلق زنان در فعالیت‌های اقتصادی نیست؛ بلکه به دلیل تقسیم کار جنسیتی در خانواده و بی‌اهمیت پنداشته شدن فعالیت‌های اقتصادی زنان و عدم کسب درآمد چشمگیر از این فعالیت‌هاست. در مناطق روستایی افغانستان، خانواده به لحاظ اقتصادی، هم واحد تولیدی است و هم واحد مصرفی و تأمین نیازهای اعضا، یکی از کارکردهای خانواده است. در جامعه مورد مطالعه این پژوهش، مشارکت زنان در تأمین معیشت خانوار، چشمگیر است. زنان در مناطق روستایی به دو نوع فعالیت تولیدی (شرکت در فعالیت‌های کشاورزی) و غیر تولیدی (رسیدگی به امور

خانگی) اقتصادی می‌پردازند. با این حال زنان از مالکیت بر اموال و دارایی خانواده محرومند. مصاحبه‌شونده شماره ۲ در این باره اظهار داشت:

«با آنکه زنان و دختران در اکثریت فعالیت‌های کشاورزی تأمین‌کننده مصارف خانواده در کنار مردان سهیم هستند، اما مالک درآمد حاصل از کار خود نیستند».

یافته موردنظر نشان می‌دهد که رابطه زنان با سرمایه اقتصادی که خود در تولید آنها نقش کلیدی داشته‌اند، شبیه رابطه میان کارگر و کالا در نظام سرمایه‌داری است که مارکس توصیف می‌کند (دیلینی، ۱۴۰۰: ۱۱۸). محصول کار زنان برای خانواده، نه برای خود آنها، که برای مردان است و این مرد است که درباره نحوه مصرف آن تصمیم می‌گیرد. اثر عامل اقتصادی بر ازدواج اجباری تا آن حد عمیق است که می‌توان وصف اجبار را به اکثریت ازدواج‌های صورت‌گرفته در افغانستان تعمیم داد؛ زیرا وابستگی مطلق اقتصادی دختران به خانواده و ناتوانی در تأمین مصارف زندگی، انتخاب دیگری برای زنان نمی‌گذارد. وابستگی اقتصادی زنان به مردان، یکی از بنیادی‌ترین عوامل نابرابری جنسیتی و بزه‌دیدگی زنان و دختران است که در مناسبات خانوادگی، زنان را به اطاعت از مردان واداشته، در معرض بزه‌دیدگی قرار می‌دهد. وابستگی اقتصادی زنان و دختران و اثر آن بر ازدواج اجباری را با اتکا بر نظریه‌های مرتبط با ساختار قدرت در خانواده نیز می‌توان تبیین کرد. بر مبنای نظریه منابع، میزان قدرت هر یک از زوجین با میزان مشارکت در تأمین منابع خانواده، رابطه مستقیم دارد (موحد و دیگران، ۱۳۹۱: ۱۶۴). همچنین بر اساس نظریه مبادله، سه عنصر هنجارهای اجتماعی، منابع و منافع، توزیع قدرت در یک رابطه را تعیین می‌کنند (بخشی‌پور و دیگران، ۱۳۹۶: ۲۱۸). نقطه مشترک میان این دو نظریه، تأکید بر اثر عامل اقتصادی بر نحوه توزیع قدرت در نهاد خانواده است. وابستگی زنان به مردان و کنترل مردان بر منابع اقتصادی، تأثیر مستقیم بر نحوه توزیع قدرت در خانواده و جامعه دارد. تمرکز قدرت تصمیم‌گیری در دست مردان و حذف عاملیت زنان در تصمیم‌های مرتبط با مسائل خانواده باعث نادیده گرفتن نظرهای زنان و دختران در مورد ازدواج می‌شود.

وقتی زن برای تأمین نیازهای اساسی زندگی‌اش مانند خوراک، پوشاک و مسکن به مرد وابسته است، به علت ترس از دست دادن حمایت مرد، در برابر خواسته‌های مرد سکوت می‌کند و این وابستگی مالی به ابزاری برای کنترل رفتار و تحدید آزادی زن مبدل می‌شود. کما اینکه افزایش مشارکت زنان در کارهای بیرون از منزل و دسترسی به منابع اقتصادی در جوامع دیگر منجر به تحول در حقوق زنان از حیث انتخاب در ازدواج و تصمیم‌گیری در امور خانواده شده است (گیدنز، ۱۴۰۰: ۴۳۲) میان میزان کنترل زن و مرد بر منابع اقتصادی خانواده با میزان مشارکت هر یک در تصمیم‌های مربوط به امور خانواده، رابطه مستقیم دارد؛ به نحوی که کنترل مطلق مردان بر منابع خانواده و عدم مشارکت زنان در آن باعث شکل‌گیری ساختار سلسله‌مراتبی جنسیتی در خانواده شده است.

نتیجه‌گیری

این مقاله، تبیینی از رابطه ساختار اجتماعی با ازدواج اجباری است. بر اساس مطالعات صورت‌گرفته، ساختار اجتماعی به عنوان متغیر مهم، اثر مستقیم بر کنش‌ها، روابط و مناسبات افراد دارد. با توجه به اینکه ازدواج به عنوان یکی از عرصه‌های مناسبات جنسیتی میان زن و مرد است، تحلیل و واکاوی رابطه میان ساختار اجتماعی و ازدواج اجباری، مستلزم مطالعه ارزش‌ها و باورهای بنیادین است که جایگاه و منزلت جنسیتی زن و مرد را تعریف می‌کند.

بر اساس یافته‌های پژوهش، هژمونی فرهنگی و اقتصادی مردان در ساختار اجتماعی باعث بزه‌دیدگی زنان شده است. جامعه با بر ساخت نهادهای جنسیتی، از یکسو مقام و ارزش زن را پایین‌تر از مردان قرار داده و از سوی دیگر، نهادهای جنسیتی با تعریف انتظارات رفتاری، زنان را به اطاعت از مردان وامی‌دارند. مردان بر اساس باورهای کلیشه‌ای جنسیتی در بستر مناسبات و روابط اجتماعی، خود را به‌مثابه جنس برتر و درجه اول و در مقابل، زنان را به عنوان جنس ضعیف و درجه دوم در نظر می‌گیرند. پنداشتن زنان به‌مثابه ناموس و نماد شرف و حیثیت اجتماعی مرد بیانگر حس مالکیت و نگاه از بالا به پایین مردان به زنان است. زنان در فرایند جامعه‌پذیری جنسیتی با درونی‌سازی باورهای کلیشه‌ای یاددشده، گفتمان تفکری مردسالاری را تحکیم

می‌بخشند. یا به عبارت دیگر، پذیرش باورهای کلیشه‌ای توسط زنان باعث شکل‌گیری ایدئولوژی زنانه شده، از این طریق زنان در سلطه مردان بر خود شرکت می‌کنند. از طرفی اشتغال زنان به کارهای خانگی مانند فرزندآوری، تربیت فرزندان و انجام کارهای خانه باعث می‌شود تا زنان برای تأمین نیازهای اقتصادی، متکی بر مردان باشند. در نتیجه وابستگی اقتصادی زنان به مردان و نهادهای جنسیتی فرهنگی، در علیت دیالکتیک با هم باعث تداوم نابرابری جنسیتی و بزه‌دیدگی زنان شده است.

از این‌رو برای بیرون‌رفت از وضع موجود در قدم نخست باید وابستگی اقتصادی زنان به مردان از بین برود. زنان باید با شکستن حصار خانه و کسب آموزش به فعالیت‌های اجتماعی و اقتصادی درآمدزا در بیرون از خانه بپردازند. علاوه بر این زنان باید با تابوشکنی، حق ارث خود را به عنوان حق شرعی و قانونی مطالبه نمایند. در این میان با توجه به پررنگ بودن نقش نهادهای مذهبی در جامعه افغانستان، نهادهای مذهبی مانند امامان مساجد، باید نسبت به اعطای حق ارث فرزندان دختر، مردم را ارشاد کنند. دریافت حق ارث و دسترسی زنان به زمین در کنار اشتغال زنان به فعالیت‌های اقتصادی درآمدزا باعث دسترسی زنان به منابع و استقلال اقتصادی زنان می‌شود. استقلال اقتصادی زنان علاوه بر اینکه باورهای کلیشه‌ای مبنی بر ناتوانی زنان را تضعیف می‌کند، به زنان قدرت انتخاب، ایستادگی و مبارزه با باورهای یادشده را می‌دهد.

منابع

- اشنایدر، ایرنه (۱۳۸۹) «پیشرفت‌های اخیر در قانون خانواده افغانستان»، ترجمه ضحی سوادکوهی فر و سید علی کاظمی، مجله حقوقی دادگستری، سال هفتاد و چهارم، شماره ۷۲، صص ۱۴۹-۱۳۳.
- افشانی، سید علیرضا و عباس عسکری ندوشن و سمیه فاضل نجف آبادی (۱۳۸۸) «بازتولید نقش‌های جنسیتی در کتاب‌های فارسی مقطع ابتدایی»، نشریه زن در توسعه و سیاست، دوره هفتم، شماره ۱، صص ۸۷-۱۰۷.
- بخشی‌پور، مریم و حسین آقاجانی مرسا و علیرضا کلدی (۱۳۹۶) «تبیین جامعه‌شناختی توزیع قدرت متقارن و نامتقارن در خانواده و تأثیرات آن بر سبک زندگی زنان (مورد مطالعه: زنان متأهل شهر تهران)»، بررسی مسائل اجتماعی ایران، دوره هشتم، شماره ۲، صص ۲۰۹-۲۳۲.
- <https://doi.org/10.22059/ijsp.2018.65060>.
- برگر، پتر و توماس لوکمان (۱۴۰۳) ساخت اجتماعی واقعیت؛ رساله‌ای در جامعه‌شناسی شناخت، ترجمه فریبرز مجیدی، چاپ پنجم، تهران، علمی و فرهنگی.
- بوردیو، پی‌یر (۱۴۰۴) سلطه مذکر، ترجمه محسن ناصری‌راد، چاپ پنجم، تهران، آگه.
- حسینی‌سیرت، سید مصطفی (۱۳۹۶) «بررسی مفهوم ساختار اجتماعی در اندیشه اندیشمندان علوم اجتماعی»، فصلنامه علمی- تخصصی فرهنگ پژوهش، شماره ۳۱، صص ۱۰۷-۲۰۹.
- دانش‌ناری، حمیدرضا و مهدیه معالی و الناز نثاری جوان (۱۴۰۳) «ساختار اجتماعی زنانی به عنف»، فصلنامه تعالی حقوق، سال پانزدهم، شماره ۱، صص ۱۷۱-۲۰۰.
- <https://doi.org/10.22034/thdad.2021.524874.1705>.
- دفتر کمیساریای عالی ملل متحد برای حقوق بشر (۱۳۸۹) عرف و عنعنات ناپسند و تطبیق قانون منع خشونت علیه زنان در افغانستان، هیأت معاونت ملل متحد در افغانستان، کابل.
- دیلینی، تیم (۱۴۰۰) نظریه‌های کلاسیک جامعه‌شناسی، ترجمه بهرننگ صدیقی و وحید طلوعی، چاپ چهاردهم، تهران، نشرنی.
- شارون، جوئل (۱۳۸۹) ده پرسش از دیدگاه جامعه‌شناسی، ترجمه منوچهر صبوری، تهران، نشرنی.
- صدر، عمر (۱۴۰۱) دولت مدرن و هراس از کثرت‌گرایی در افغانستان، کابل، امیری.
- عزیز، عبدالعزیز و مرتضی حامد و نورالله صافی (۱۳۹۴) اضرار عرف و عنعنات ناپسند از منظر شریعت و قانون، کابل، وزارت ارشاد، حج و اوقاف.
- غدیری، ماهرو (۱۳۹۵) «سن و رضایت به ازدواج از منظر نظام بین‌المللی حقوق بشر»، فصلنامه خانواده‌پژوهی، سال دوازدهم، شماره ۴۵، صص ۱۱۵-۱۳۹.
- کوئن، بروس (۱۳۹۵) مبانی جامعه‌شناسی، ترجمه غلام‌عباس توسلی و رضا فاضل، چاپ بیست و هفتم، تهران، سمت.

گروسی، سعیده (۱۳۹۵) جنسیت، جامعه و جامعه‌شناسی، تهران، جامعه‌شناسان.
گیدنز، آنتونیو (۱۴۰۰) جامعه‌شناسی، ترجمه منوچهر صبوری، چاپ سی‌وششم، تهران، نشرنی.
لوپز، خوزه و جان اسکات (۱۳۸۵) ساخت اجتماعی، ترجمه حسین قاضیان، تهران، نشرنی.
مقدسی، محمدباقر و زهرا عامری (۱۳۹۵) «ازدواج اجباری؛ از ممنوعیت‌انگاری تا جرم‌انگاری»،
آموزه‌های حقوق کیفری، دانشگاه علوم اسلامی رضوی، شماره ۱۲، صص ۱۶۹-۱۹۸.
مقدم، مریم (۱۳۹۷) «بررسی عوامل اجتماعی مؤثر بر شکل‌گیری کلیشه‌های جنسیتی»، دوماهنامه
علمی تخصصی پژوهش در هنر و علوم انسانی، سال سوم، شماره ۵، صص ۹۱-۱۰۵.
موحد، مجید و حلیمه عنایت و مرضیه مردانی (۱۳۹۱) «مطالعه عوامل زمینه‌ای مرتبط با ساختار
توزیع قدرت در خانواده (نمونه موردی زنان متأهل شهر شیراز)»، فصلنامه مطالعات و تحقیقات
اجتماعی، دوره اول، شماره ۳، صص ۱۵۹-۱۷۸.

- Amnesty International (2022) Submission to The Un Committee on Elimination Of Discrimination Against Women 91 st Session, 16 June- July 2025.
- Antonoplis, Stephen (2023) studying personality and social structure, wileyonlinelibrary.com/journal/spc3.
- Askola, Heli (2018) Responding to Vulnerability? Forced Marriage and The Law, University of New South Wales Law Journal, Volume 41, Issue3.
- Bai, Tian (2022) The Formation and Impact of Female Gender, Stereotypes, Advances in Social Science, Education and Humanities Research, volume 664, Proceedings of the 2022 8th International Conference on Humanities and Social Science Research.
- Baral, Rameshwor (2023) Exploring the Prominent Role of Social Institutions in Society, International Research Journal of MMC (IRJMMC), Volume 4(2).
<https://doi.org/10.3126/irjmmc.v4i2.56015>.
- Martin, John L and Monica Lee (2015) Social Structure, Elsevier Ltd. This article is a revision of the previous edition article by F. Chazel, volume 22, pp. 15233-15237, 2001, Elsevier Ltd.
- Seelinger, Kim Thuy (2010) Forced Marriage and Asylum: Perceiving the Invisible Harm, Columbia Human Rights Law Review, Vol. 42, No. 1
- Torres, Núria and Carolina Villacampa (2021) Intervention with Victims of Forced Marriage, Women and Criminal Justice, Volume 32, Issue3.
<https://doi.org/10.1080/08974454.2021.1875107>.
- Udayanga, Samitha (2022) Introduction to Sociology, Module 3 Social Structure, Department of Sociology, University of Ruhuna, Sri Lanka ka samitha@soci.ruh.ac.lk.
- UN-Habitat (2019) Global Land Tool Network Gender Strategy (2019-2030) Towards Securing Women's and Girls' Land and Property Rights, United Nations Human Settlements Programme.

WLUML (2013) Child, Early and Forced Marriage: A MultiCountry Study, Women Living Under Muslim Laws, London, Website: www.wluml.org.
Wondmagegn, Wuletaw (2024) Social institutions: a review, Sociology International Journal, Volume 8 Issue 5.